РЕЦЕНЗІЯ
кандидата психологічних наук, доцента
Сасіної Ірини Олександрівни
на дисертацію Каландії Гели Тенгізовича
«Діагностика і корекція депресивних станів у осіб,
які втратили зір в дорослому віці»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
у галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
зі спеціальності 016 Спеціальна освіта

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Проблема психологічної адаптації осіб, які втратили зір у дорослому віці, належить до актуальних напрямів сучасної спеціальної психології, освітньої реабілітації та міждисциплінарної допомоги. Набуте порушення зору впливає на звичні способи діяльності, професійні та соціальні ролі, особистісне самосприйняття, потребує опанування нових практичних навичок і переосмислення життєвих перспектив. За таких умов своєчасне виявлення депресивних проявів і належна психологічна підтримка набувають значення для участі людини в реабілітації, продовження освіти, професійної самореалізації та соціального життя.

Особливого значення дана проблема набуває в Україні в умовах тривалої збройної агресії, коли значна частина осіб із набутою втратою зору має досвід бойового поранення, інших травматичних подій, вимушеного переміщення або труднощів із своєчасним отриманням допомоги. Такі обставини зумовлюють потребу в узгодженій роботі фахівців медичного, психологічного, соціального та освітньо-реабілітаційного профілю.

Науковий інтерес становить розгляд депресивних станів у зв’язку зі способами психологічного опанування труднощів, сприйнятою соціальною підтримкою та індивідуальними ресурсами адаптації. Виявлення цих взаємозв’язків створює підстави для диференціації психологічної допомоги, удосконалення реабілітаційного супроводу й розроблення програм, адаптованих до потреб осіб із порушеннями зору.

Дисертація Г.Т. Каландії присвячена теоретичному обґрунтуванню особливостей депресивних станів при набутій втраті зору, їх емпіричному

дослідженню та розробленню програми психологічної корекції. Позитивним аспектом авторського підходу є включення психологічної допомоги до моделі комплексного супроводу осіб із набутою втратою зору. Науково-практичне значення роботи для спеціальності 016 «Спеціальна освіта» полягає, зокрема, у визначенні психологічних передумов активної участі людини в освітньо-реабілітаційних заходах і подальшого опанування нових способів діяльності. Це створює підґрунтя для узгодження роботи психолога й фахівців освітньої реабілітації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, результатів і висновків.

Обґрунтованість наукових положень, результатів і висновків дисертаційного дослідження Г.Т. Каландії забезпечується послідовністю розв'язання поставлених завдань, теоретико-методологічним обґрунтуванням проблеми, застосуванням комплексу взаємодоповнювальних методів та емпіричним вивченням психологічних особливостей дорослих осіб із набутою втратою зору.

Логіка дослідження охоплює теоретичний аналіз психологічних наслідків набутої втрати зору, визначення особливостей депресивних станів і пов'язаних із ними чинників, емпіричне вивчення психологічних характеристик досліджуваних осіб, обґрунтування моделі комплексного супроводу й апробацію авторської корекційної програми. Поставлені завдання узгоджуються з метою, змістом трьох розділів дисертації та загальними висновками.

Теоретико-методологічну основу роботи становлять положення спеціальної педагогіки та психології, біопсихосоціального підходу, теорії стресу та копінг-поведінки, когнітивно-поведінкового підходу й комплексного супроводу осіб із порушеннями зору. Поєднання теоретичних, психодіагностичних і статистичних методів дозволило дослідити депресивні й тривожні прояви у взаємозв'язку з особистісними характеристиками, способами подолання труднощів і сприйнятою соціальною підтримкою.

На позитивну оцінку заслуговує обсяг емпіричної вибірки, яка охопила 186 дорослих осіб віком від 22 до 68 років із набутою втратою зору, зокрема 98 військовослужбовців і 88 цивільних осіб. Залучення представників обох груп

розширює можливості вивчення психологічних особливостей адаптації за різних життєвих обставин. Комплексний характер психодіагностичного обстеження створює підґрунтя для визначення індивідуальних потреб у психологічній підтримці.

Отже, логіка дослідження, його теоретико-методологічне обґрунтування та емпірична основа створюють належні передумови для розроблення моделі комплексного супроводу та авторської корекційної програми, результати яких становлять науковий і практичний інтерес для спеціальної психології та реабілітації осіб із порушеннями зору.

Структура, зміст дисертації та основні здобутки автора.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатки. Структура дисертації відображає перехід від теоретичного вивчення проблеми до емпіричного дослідження, розроблення моделі комплексного супроводу, апробації корекційної програми й обґрунтування практичних рекомендацій.

У першому розділі «Теоретико-методологічні підходи до вивчення депресивних станів у осіб з втратою зору в дорослому віці» розкрито особливості психологічного переживання набутої втрати зору, проаналізовано підходи до пояснення депресивних станів і чинники психологічної адаптації. Особливе місце посідають когнітивні та поведінкові механізми, способи опанування життєвих труднощів, соціальна підтримка, можливості психотерапевтичних втручань. Теоретичний матеріал становить підґрунтя для визначення напрямів діагностики та змісту авторської програми.

Другий розділ «Емпіричне дослідження депресивних станів у осіб з набутою втратою зору» має найбільше значення для оцінювання авторського емпіричного внеску. У ньому представлено характеристику вибірки, методів дослідження, міжгрупові порівняння показників депресивних і тривожних проявів, факторну структуру депресивної симптоматики, аналіз зв’язків із копінг-стратегіями, соціальною підтримкою, особистісними й соціально-демографічними характеристиками. Результати підрозділів 2.2–2.3 дозволяють

виокремити напрями психологічної допомоги з урахуванням проявів депресії та ресурсів її подолання.

У третьому розділі «Корекція депресивних станів у осіб, які втратили зір у дорослому віці» обґрунтовано модель комплексного супроводу з п’яти взаємопов’язаних компонентів: діагностичного, корекційно-реабілітаційного, освітньо-інформаційного, соціально-підтримувального та інтеграційного. Розроблено програму «Шлях до відновлення при втраті зору», що охоплює 20 індивідуальних занять у межах чотирьох модулів: стабілізація й мотивація; когнітивна реструктуризація; поведінкова активація й соціальна інтеграція; профілактика повторного посилення депресивних проявів і планування майбутнього. Особливо цінним є виокремлення стабілізації психологічного стану та формування мотивації як початкового змістового напряму корекційної програми. У підрозділі 3.2 наведено результати її апробації, у підрозділі 3.3 – рекомендації щодо профілактики та комплексного супроводу.

Заслуговує на увагу розгляд автором психологічної підтримки як важливої передумови подальшої участі людини з набутою втратою зору в освітньо-реабілітаційних заходах.

Повнота викладення та апробація результатів дослідження.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях упродовж 2024–2026 років. Наукові результати висвітлено в дев’яти публікаціях, зокрема чотири – статті у фахових наукових виданнях України. Практичну апробацію програми проведено на базі КНП «КМКЛ № 10» міста Києва, у відділенні психіатричної допомоги - Київському міському кризовому центрі «Соціотерапія».

Ступінь наукової новизни основних результатів дослідження.

Наукове значення дисертації пов’язане з цілеспрямованим вивченням депресивних проявів у дорослих осіб із набутою втратою зору, зокрема військовослужбовців і цивільних, які зазнали порушення зору в умовах воєнного конфлікту. За матеріалами емпіричного обстеження систематизовано

взаємозв’язки вираженості депресивних проявів із соціальною підтримкою, копінг-поведінкою, особистісними та демографічними характеристиками. Визначено напрями диференціації психологічної допомоги, що має важливе значення для організації освітньо-реабілітаційного супроводу.

Автором запропоновано модель комплексного супроводу, у якій взаємопов’язані психологічне оцінювання, корекційно-реабілітаційна робота, психоедукація, соціальна підтримка та міждисциплінарна взаємодія. Прикладним втіленням моделі є структурована програма «Шлях до відновлення при втраті зору», адаптована до потреб осіб із набутими порушеннями зору. Важливим положенням для спеціальної освіти є обґрунтування психологічних умов залучення людини до реабілітаційного процесу, зокрема через подолання депресивних проявів і підтримку мотивації.

Практична цінність результатів дослідження.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання представлених підходів до оцінювання депресивних проявів та організації психологічної підтримки осіб із набутою втратою зору в реабілітаційних центрах, психологічних службах, закладах охорони здоров’я й установах соціальної сфери.

На особливу позитивну оцінку заслуговує те, що в запропонованій моделі комплексного супроводу психологічній реабілітації та психологічній підтримці надано важливого значення. Для дорослої людини, яка втратила зір, початковий етап реабілітації нерідко пов’язаний із переживанням втрати, емоційними труднощами, зміною усталеного способу життя та зниженням мотивації до активної діяльності. Саме в цей період психологічна допомога сприяє стабілізації емоційного стану, усвідомленню власних можливостей, формуванню мотивації до відновлення самостійності та готовності до участі в наступних реабілітаційних заходах. Урахування цих обставин свідчить про практичну обґрунтованість авторського підходу.

Особливого значення психологічна підтримка набуває у спеціальній освіті, оскільки сприяє формуванню мотивації до опанування компенсаторних

навичок, просторового орієнтування й мобільності, використання асистивних технологій та відновлення самостійності. У цьому контексті психологічна корекція депресивних проявів є важливим компонентом комплексного освітньо-реабілітаційного супроводу, хоча її вплив на конкретні результати реабілітації потребує подальшого емпіричного підтвердження.

Дотримання принципів академічної доброчесності.

У дисертації наведено бібліографічні покликання на використані наукові джерела, зазначено особистий внесок здобувача та подано інформацію про добровільну інформовану згоду учасників емпіричного дослідження. У матеріалах роботи представлено авторську модель, таблиці результатів і програму корекційного втручання.

Зауваження та рекомендації щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи актуальність досліджуваної проблеми, результати емпіричного дослідження, обґрунтування моделі комплексного супроводу та практичну спрямованість авторської корекційної програми, вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження й рекомендації, спрямовані на уточнення методологічних положень і розширення можливостей практичного використання одержаних результатів.

1. Для посилення методологічної обґрунтованості результатів варто було б конкретизувати процедуру формування вибірки та критерії визначення ступеня втрати зору, а також повніше розкрити особливості врахування супутніх психічних станів і отримуваного лікування під час інтерпретації виявлених міжгрупових відмінностей.

2. У практичних рекомендаціях доцільно конкретизувати можливості використання результатів психодіагностичного оцінювання під час планування індивідуальних освітньо-реабілітаційних заходів, визначення їх змісту та послідовності. Це сприяло б узгодженню психологічної допомоги з діяльністю фахівців спеціальної освіти й розширенню можливостей практичного застосування запропонованої моделі комплексного супроводу.

3. У рекомендаціях щодо організації соціальної підтримки бажано повніше розкрити можливості залучення членів сім'ї та інших близьких осіб до реабілітаційного процесу. Зокрема, варто конкретизувати форми їхньої участі у підтримці мотивації та виконанні погоджених повсякденних завдань між заняттями. При цьому важливо наголосити на добровільності такої взаємодії, урахуванні індивідуальних потреб і збереженні самостійності особи під час ухвалення рішень щодо власної реабілітації.

Наведені рекомендації мають уточнювальний характер або стосуються перспектив подальших досліджень, не потребують зміни концепції чи структури дисертації та не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок та оцінка дисертації.

Представлена дисертація Каландії Гели Тенгізовича «Діагностика і корекція депресивних станів у осіб, які втратили зір в дорослому віці» є завершеною за структурою кваліфікаційною науковою працею, присвяченою актуальній проблемі спеціальної психології та комплексної реабілітації осіб із порушеннями зору. Автор здійснив теоретичний аналіз проблеми, провів емпіричне обстеження дорослих осіб із набутою втратою зору, запропонував модель комплексного супроводу, розробив корекційну програму та представив результати її апробації. Важливою перевагою роботи є визнання психологічної реабілітації та підтримки необхідними напрямами комплексного супроводу, особливо на його початковому етапі, коли формуються мотивація до відновлення активності й готовність до подальших реабілітаційних заходів. Психологічні результати розглядаються як передумови участі дорослих осіб із набутою втратою зору в освітньо-реабілітаційному процесі. Теоретичні узагальнення, практична спрямованість авторської моделі й програми заслуговують на позитивну оцінку.

На підставі викладеного вважаємо, що дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), і може бути подана до розгляду спеціалізованої вченої ради на предмет допуску до захисту за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

Кандидат психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри освітньої реабілітації
осіб з порушеннями зору
факультету спеціальної освіти та соціальної політики
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

